

EINSTEINOV SINDROM

Inteligentna djeca koja
kasno progovaraju

Thomas Sowell

OSTVARENJE

Biblioteka
DRUGAČIJI RAZVOJ

Naslov izvornika: **“Einstein Syndrome: Bright Children Who Talk Late”**

Copyright © 2001 by Thomas Sowell

First published in the United States by Basic Books,
A Subsidiary of Perseus Books L.L.C.
Prvi izdavač je Basic Books, SAD, ogranak Perseus Books L.L.C.

© Za hrvatsko izdanje: Ostvarenje d.o.o.

Prijevod i lektura: Katarina Sokolski
Stručni pregled prijevoda i uređivanje hrvatskog izdanja: Iлона Posokhova
Fotografija na omotu: Vladimir Šimunić

Tisak: Kratis d.o.o.
I. izdanje: listopad, 2004.

Nakladnik:

OSTVARENJE d.o.o., Donji Vukojevac 12, 44272 Lekenik
tel/fax: 044 732-228, 732-230
<http://razvojdjece.crolink.net> <http://ostvarenje.crolink.net>
ostvarenje@hi.htnet.hr

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 159.946.3-053.2
159.922.765

SOWELL, Thomas
Einsteinov sindrom: inteligentna djeca koja kasno progovaraju / Thomas Sowell;
<prevela Katarina Sokolski>. - Lekenik: Ostvarenje, 2004. - (Biblioteka Drugačiji razvoj)

Prijevod djela: Einstein syndrome. - Kazalo.

ISBN 953-6827-24-7

I. Jezično-govorni razvoj -- Nadarena djeca
II. Nadarena djeca -- Jezično-govorni razvoj
440920112

ISBN: 953-6827-24-7

*Posvećeno vjernim i iskrenim prijateljima -
Stevenu Pinkeru i Stephenu Camarati*

SADRŽAJ

<i>Predgovor hrvatskog izdavača</i>	<i>vii</i>
<i>Predgovor prof. dr. sc. Stephena Camarate hrvatskom izdanju</i>	<i>xi</i>
Predgovor	xv
Priznanja	xix
1 Profil: Obitelj i dijete	1
2 Odrasli ljudi koji su kasno progovorili	25
3 Djeca koja su kasno progovorila	53
4 U potrazi za odgovorima	77
5 Testiranja i procjene	101
6 "Rana intervencija"	121
7 Suočavanje s neizvjesnostima	133
Epilog	143
Bilješke	159
Dodatak	171
<i>Pogovor prof. dr. sc. Dorothy Bishop hrvatskom izdanju</i>	<i>187</i>
Kazalo	193

PREDGOVOR HRVATSKOG IZDAVAČA

Ova knjiga otvara našu novu biblioteku - Drugačiji razvoj - koju smo posvetili pomno biranim radovima renomiranih autora o djeci koja su prema svojim sposobnostima u nekim područjima izuzetna, a čiji razvoj u mnogočemu teče drugačije, netipično, ponekad otežano.

“Einsteinov sindrom” je ujedno i knjiga koju mi je bilo najteže pripremiti za izdavanje jer sam u tu svrhu morala kontaktirati niz svjetskih autoriteta iz logopedije, psihologije i psiholingvistike na uglednim sveučilištima SAD-a i Velike Britanije. Nije mi bio cilj kititi ovo hrvatsko izdanje imenima tih vrhunskih stručnjaka, nego, upravo kao što u ovakvom slučaju preporučuje sam autor, potražiti najbolja moguća neovisna mišljenja i pokušati donekle razmrsiti mrežu kontroverznih pitanja, nedoumica i nejasnoća vezanih uz temu ove knjige. Osim toga, kao logoped osjećam posebnu odgovornost predstavljajući ovu knjigu ne samo roditeljima djece koja kasne u razvoju govorno-jezične komunikacije, već i kolegama logopedima koje će ova knjiga u nekoj mjeri uznemiriti, kao što je uznemirila mene. Zato bih voljela ukratko navesti nekoliko vrlo važnih činjenica.

Knjigu o ovoj dosad potpuno neistraženoj pojavi napisao je roditelj, koji nije stručnjak za područje govorno-jezičnih poremećaja, ali je ugledni ekonomist, redoviti profesor na Sveučilištu Stanford, autor niza znanstvenih publikacija i knjiga, odnosno čovjek koji zna razlikovati činjenice od hipoteza. Kao što se vidi iz posvete, knjiga se temelji na dva vrhunska stručna stupa - na znanstveno-teorijskoj podršci prof. dr. sc. Stevena Pinkera, uglednog profesora psiholingvistike s Harvarda i na empirijsko-istraživačkoj podršci prof. dr. sc. Stephena Camarate, uglednog profesora govorno-jezične patologije rane dobi na medicinskom fakultetu Sveučilišta Vanderbilt, zamjenika ravnatelja John F. Kennedy Centra za istraživanje ljudskog razvoja. Profesor Camarata je poznat upravo po svojim značajnim

istraživanjima u logopediji, osobito u području zaostajanja u govorno-jezičnom razvoju (engl. late-talking). Utemeljitelj je i voditelj Nacionalnog centra za proučavanje učinkovitosti metoda jezične intervencije za djecu, projekta kojeg financira Nacionalni institut za zdravstvo SAD-a. Profesor Camarata je ovom hrvatskom izdanju ljubazno ponudio podršku u obliku predgovora koji slijedi.

Osim na rezultatima empirijskih istraživanja i osobnim kontaktima s roditeljima djece koja su kasno progovorila, ova knjiga se temelji na vrlo opsežnoj bibliografiji. Steven Pinker, profesor psihologije jezika i autor vrhunskih knjiga o jezičnom razvoju, potanko je uputio Thomasa Sowellu u postojeću srodnu literaturu i pomogao mu je pri pisanju poglavlja o cerebralnim uzrocima ovog fenomena. Na taj način svaka izjava ili podatak u knjizi ima odgovarajuću referencu.

Autor se, kao roditelj, prije svega obraća ostalim roditeljima djece koja su slična njegovom sinu. Zato u njoj ima i poprilično emocija, gorčine, i to uglavnom na račun stručnjaka u praksi koji su toliko zaglibili u rutinskoj radnoj svakodnevnicu da nisu stigli stručno napredovati, nesvjesni da je od vremena kada su završili svoje formalno obrazovanje struka znatno napredovala. A neki se od njih svjesno drže starih dogmatskih načela, ne ostavljajući prostora za nova saznanja, čak i kada su ona već utvrđene činjenice. Istina je i to da su u svakodnevnom susretanju s patologijom mnogi stručnjaci navikli gledati djecu u terminima fiksnih sindroma, zanemarujući činjenicu da je svako dijete jedinstveno, odnosno ima jedinstveni profil jakosti i slabosti. Zato je ogorčenost koju autor ove knjige iskazuje na račun nekih stručnjaka kojima djeca dolaze na dijagnostiku i tretman, često opravdana. A kao što se ni djecu ne smije razmatrati drugačije nego kao pojedince, isto se odnosi i na stručnjake. Zato ne trebamo ništa doživljavati osobno, ali isto tako trebamo nastojati biti bolji od onih na koje se ogorčenost ovih roditelja odnosi - vlastitom fleksibilnošću (priznajući da je nemoguće znati sve čak ni u vlastitoj struci) i postavljanjem svakog pojedinog djeteta iznad gotovih odgovora, prihvaćajući njegovu jedinstvenost.

I još nekoliko riječi o naslovu knjige. Naziv 'Einsteinov sindrom' nikako ne tvrdi da je svako dijete s ovim skupom karakteristika mali genij. Također, potpuno je jasno da ovaj termin nije namijenjen da služi kliničkoj klasifikaciji. Kao što mi je rekao profesor Camarata: "U ovom trenutku, to je jednostavno opisni termin za vrlo bistru djecu koja kasno progovaraju. Ključna stvar je ovdje to, da je moguće da zakašnjeli razvoj govora bude varijacija normalnog razvoja. To nije dugoročni klinički slučaj. U ranom stadiju može predstavljati zaostajanje ekspresivnog jezika. Moguće je i gledati na to kao na jezični poremećaj koji je po svojoj prirodi prolazan."* U skladu s time se izrazila i prof. dr. sc. Dorothy Bishop, ugledna profesorica razvojne neuropsihologije i istraživačica jezičnih poremećaja sa Sveučilišta Oxford: "Prema mojem osobnom iskustvu u longitudinalnim istraživanjima, mnoga djeca koja kasno progovaraju prerastu svoje teškoće."* Profesorica Bishop je specijalno za naše hrvatsko izdanje napisala pogovor.

Za izdavača
Ilona Posokhova, prof. logoped

---

* Citirano iz osobne korespondencije izdavača.

PREDGOVOR
PROF. DR. SC. STEPHENA CAMARATE
HRVATSKOM IZDANJU

Knjiga dr. sc. Thomasa Sowell *Einsteinov sindrom: Inteligentna djeca koja kasno progovaraju* pruža opis mnogih ljudi koji su kasno progovorili, ali su ipak kasnije naučili govoriti i postali uspješni odrasli. Uz to, knjiga uključuje podatke za više od 200 obitelji s djecom koja kasno progovaraju, koji ilustriraju brojne ključne karakteristike te djece i njihovih obitelji. Dr. Sowell pažljivo prepričava individualne slučajeve i postavlja snažne hipoteze o prirodi i potencijalnim korelacijama kasnog progovaranja u vrlo inteligentne djece.

Treba svakako naglasiti da se "Einsteinov sindrom" ne smatra kliničkim stanjem sa specifičnim dijagnostičkim karakteristikama i prepisanim tretmanima, nego je skup značajki povezanih s razvojnom varijacijom u razvoju govora i jezika. To je važno gledište: kasno progovaranje, samo po sebi ili u kombinaciji sa značajkama visoke inteligencije, ne mora nužno značiti dokaz patologije. Sva djeca s autizmom progovaraju kasno, ali nisu sva djeca koja kasno progovaraju autistična! Slično, većina djece s mentalnom retardacijom kasno progovaraju i sporije usvajaju govor i jezik, ali nisu sva djeca koja kasno progovaraju mentalno retardirana.

Rad dr. Sowell pruža snažne dokaze da neki kasni govornici jednostavno usvajaju jezik prema drugačijem razvojnom satu, pa klinički stručnjaci pri susretu s mališanom koji kasni u razvoju govora ne bi trebali automatski pretpostaviti da je kasno progovaranje simptom kliničkog poremećaja. Mnoga stanja, uključujući autizam, mentalnu retardaciju, oštećenje sluha, fonološki (govorni) poremećaj i miješani ekspresivno-receptivni jezični poremećaj, kao klinički

marker imaju kasno progovaranje. Ali svi oni, osim kasnog progovaranja, također uključuju druge kliničke simptome. Nažalost, mnogi su kasni govornici, pa tako i moj sin koji je kasno progovorio i kojeg su preporučili u razred za mentalno retardiranu djecu, pogrešno dijagnosticirani, zato jer kasno progovaranje postaje okidač za traženje dijagnoze ili kliničkog stanja, poput mentalne retardacije ili autizma, kako bi se time pojasnilo samo kasno progovaranje.

Kao profesor specijalne edukacije, te znanosti o sluhu, jeziku i govoru, tijekom zadnjih dvadeset godina vidio sam doslovce stotine i stotine djece koja kasno progovaraju. Kao što ćete pročitati u ovoj knjizi, ja sam također kasno progovorio i otac sam djeteta koje je progovorilo kasno. Mogu pouzdano potvrditi da mnoga djeca koja kasno progovaraju - neka od njih su vrlo bistra, a mnoga su prosječne inteligencije - nemaju autizam, mentalnu retardaciju ili drugo trajno kliničko stanje.

Rad dr. Sowella podsjeća kliničke stručnjake da dijagnosticiranje ovih kliničkih stanja u male djece zahtijeva značajnu vještinu, nepristranost i otvorenost. Potrebno je biti svjestan mogućnosti da je kasno progovaranje razvojna faza prije nego klinički simptom. Uzimanje tog gledišta dopušta kliničkim stručnjacima da troše naše rijetke i vrijedne terapije te edukacijske resurse na one kasne govornike koji uistinu imaju šira klinička stanja, poput autizma i mentalne retardacije.

Dr. Sowell je ostvario važan doprinos razumijevanju kasnog progovaranja i neke oštre uvide u potencijalni odnos između visoke inteligencije i verbalnog razvoja koji će, bez sumnje, na neko vrijeme zaokupiti one od nas koji se bave istraživanjem kasnog razvoja govora!

*Prof. dr. sc. Stephen M. Camarata
Odsjek za logopediju
Medicinski fakultet Sveučilišta Vanderbilt
Nashville, Tennessee, SAD*

EINSTEINOV SINDROM

Inteligentna djeca koja
kasno progovaraju

Thomas Sowell

PREDGOVOR

Ovo je knjiga o posebnoj vrsti djece o kojoj se prije nije mnogo znalo. To su djeca koja su izuzetno bistra, ali vrlo sporo razvijaju govorne sposobnosti.

Prva knjiga koja se bavila proučavanjem te teme, zvala se *Djeca koja kasno progovaraju (Late-Talking Children)*, a napisao sam je 1997. godine. U nastanku knjige sudjelovala je grupa od 46-ero čiji su roditelji formirali mrežu diljem SAD. Ova knjiga se ne temelji samo na proučavanju te grupe djece, već na pojavljivanju novih znanstvenih podataka i novih slučajeva, te rezultatima nedavnih istraživanja na grupi od 239-ero djece, koju je vodio profesor Stephen M. Camarata, logoped, stručnjak za govorno-jezične poremećaje rane dobi iz Medicinskog centra na Sveučilištu Vanderbilt. Knjiga *Einsteinov Sindrom* također zadire u prošlost mnogih ljudi koji nisu bili dijelom nijedne od tih grupa.

Mnogo ljudi doživjelo je knjigu *Djeca koja kasno progovaraju* samo kao niz osobnih svjedočanstava. Zato smo se u prvom poglavlju *Einsteinovog sindroma* usredotočili na statističke podatke o krajnje neobičnim osobnim i obiteljskim crtama, pronađenim u tim grupama. Temeljeno na tim podacima, osobna svjedočanstva nisu samo izolirani slučajevi, već potvrde i primjeri tih obilježja. Štoviše, u nastanku ove knjige sudjelovalo je puno više ljudi.

Utvrdivši temeljna obilježja, kako na temelju statističkih podataka, tako i slučajeva ljudi od krvi i mesa, počeli smo tražiti odgovarajuća objašnjenja (4. poglavlje "U potrazi za odgovorima"). U 5. poglavlju ušli smo u bolne diskusije o dijagnosticiranju djece, a u 6. poglavlju razmotrili smo razloge za ili protiv uključivanja određenog djeteta u program rane intervencije. Naposljetku, u 7. smo poglavlju pokušali odgovoriti na pitanje što roditelji mogu činiti u borbi s neizvjesnostima, koje preostaju čak i nakon naših najboljih napora da

odredimo zašto neka bistra djeca progovaraju kasno. A još teže pitanje ovog poglavlja je zašto određena djeca određenih roditelja progovaraju tako kasno. Zaključke o rezultatima tih istraživanja iznijeli smo u epilogu.

Ne postoje laka rješenja ni magične formule, već samo čvrsti podaci koji mogu osposobiti roditelje da se odupru onima koji tvrde da ih posjeduju.

Mnogi roditelji ne smatraju svojim najvećim problemom zaostajanje u govornom razvoju, nego strah zbog otkrića što takvo zaostajanje može značiti za djetetovu budućnost. Rođaci, susjedi, prijatelji, učitelji, odgajatelji i drugi često unose nepotrebnu tjeskobu te nasrću na roditelje s nepromišljenim izjavama i nestručnim pokušajima postavljanja dijagnoze. Krivnja za kašnjenje u govoru često se svaljuje na majke, čak i onda kada su isti roditelji odgojili više djece koja su progovorila u normalno vrijeme ili čak ranije. Najgore je to što postoje ljudi koji izrabljuju strahove roditelja za vlastitu korist, pokušavajući ugurati djecu u programe koji možda nisu prikladni za to određeno dijete.

Kašnjenje u govornom razvoju mogu uzrokovati mnogi čimbenici, tako da nema jednog odgovora ili jednakog tretmana za sve. Među uzrocima mogu biti oštećenje sluha, mentalna retardacija, autizam, fizički problemi s ušima, jezikom ili nepcem. Jedna od mogućnosti je skup karakteristika o kojima govori ova knjiga i koje imaju zajednički naziv Einsteinov sindrom. Taj sindrom ne uzrokuje nijedno od navedenih oštećenja, ali dijete s Einsteinovim sindromom ima poseban razvojni profil, odnosno skup karakteristika koje se mogu pronaći kod velikog broja poznatih i nepoznatih osoba, uključujući i Alberta Einsteina.

Nijedan odgovoran roditelj neće jednostavno *pretpostaviti* kako dijete ima Einsteinov sindrom prije nego što ga podvrgne temeljitom liječničkom ispitivanju da bi se isključile ostale mogućnosti. Većina roditelja nastavlja se brinuti čak i onda kada su višestruki liječnički nalazi uredni, a dijete pokazuje sve znakove natprosječne inteligencije i sve ostale karakteristike navedene u ovoj knjizi.

Roditelji su, osim prirodnoj brizi, često podložni i pritiscima okoline "da nešto učine". Pritisak može dolaziti od rođaka, prijatelja, susjeda, ili ljudi koji promiču razne programe u školama i drugdje. No, ako iskusni liječnici-specijalisti i drugi visoko kvalificirani stručnjaci odrede da se dijete treba razvijati svojim prirodnim tempom, onda je to upravo *ono* što se treba učiniti.

Što se tiče ostale djece - a to je većina onih koji kasno progovore - najbolje je intervenirati što prije. Djeca s karakteristikama iz ove knjige najvjerojatnije su u manjini.

Mnogi roditelji nikad nisu upoznali dijete poput svog pa su pisma koja su stizala nakon izdanja prve knjige uglavnom sadržavala olakšanje zbog saznanja da negdje postoji slično dijete. Međutim, takva djeca nisu rijetkost. Samo od roditelja sam čuo o preko stotinu takvih slučajeva.

Roditelji koji ne poznaju nijedno drugo dijete slično njihovom, možda poznaju neku odraslu osobu koja je u djetinjstvu prošla kroz isti uzorak razvoja. Takvi ljudi rijetko o tome pričaju, a mnogi se tog razdoblja svog života više i ne sjećaju. Dvojica mojih prijatelja otkrili su da su kasno progovorili, tek nakon što su moje proučavanje spomenuli svojim majkama. Moj sustanar s fakulteta znao je da je kasno progovorio, ali meni je to povjerio tek mnogo godina nakon završetka školovanja. Ukratko, iako nema mnogo djece koja odgovaraju opisu u ovoj knjizi, ima ih mnogo više nego što to misle njihovi roditelji.

*Thomas Sowell
Hoover Institution
Sveučilište Stanford*

PRIZNANJA

Ovo istraživanje ne bi moglo biti provedeno bez suradnje roditelja koji su popunjavali dugačke upitnike i pisali brojna pisma dijeleći svoja iskustva. Profesor Stephen M. Camarata bio je od velike pomoći, ne samo meni nego i mnogim roditeljima koji su mu pisali tražeći savjet, preporuku ili priključenje njegovoj grupi za podršku roditeljima djece s zaostajanjem u razvoju govora. Statistički podaci, kojima mi je u svojoj velikodušnosti omogućio pristup, silno su doprinijeli stvaranju ove knjige. A još značajniju ulogu, u dugoročnom smislu, igra njegovo istraživanje inteligentne djece s kašnjenjem u govornom razvoju, koje se oslanja na njegovu izuzetnu stručnost u tom području, a također na kliničko i osobno iskustvo. Istraživanje neće prestati ni kada ta djeca postanu punoljetna, tako da ćemo u budućnosti znati mnogo više ne samo o toj djeci, već i o valjanosti raznih dijagnostičkih postupaka kojima su bila podvrgnuta. Ja više nisam mlad i ne mogu se nadati da ću moći pratiti moju grupu djece u punoljetnost, pa se profesor Camarata ljubazno ponudio da prati razvoj njihove situacije kada ja to ne budem mogao.

Odajem priznanja i drugim stručnjacima koji su mi pomogli na razne načine: priznatom neuroznanstveniku i stručnjaku za jezik profesoru Stevenu Pinkeru s M.I.T-a (op. ur.: danas je profesor psihologije na Sveučilištu Harvard), profesorici Ellen Winner sa Sveučilišta u Bostonu i dr. Thelmi E. Weeks, autorici knjige *The Slow Speech Development of a Bright Child* (Usporeni govorni razvoj inteligentnog djeteta), izdane 1974. godine. Odajem priznanje velikodušnosti svih tih ljudi. Moram spomenuti kako oni ne snose odgovornost ako sam ja učinio neku grešku, nepravilnost ili propust. Tijekom ovih dvanaest godina, rad moje asistentice Na Liu bio je nezamjenjiv - osobito u ovom slučaju, gdje je napravila kompjuterski program za ujedinjavanje i obradu mojih i Camaratinih podataka.

PROFIL: OBITELJ I DIJETE

Mnogi roditelji djece koja kasno progovaraju uglavnom su opterećeni krivnjom, savjetuje ih se kako da poprave situaciju, ali rijetko doista snose odgovornost za zakašnjenje govornog razvoja kod svoje djece.

Profesor Stephen Camarata
Medicinski centar Sveučilišta Vanderbilt

Ovo je knjiga o vrlo bistroj djeci koja progovaraju kasno, nekada godinama nakon uobičajenog termina. Većina inteligentne djece progovore na vrijeme, a većina djece koja kasno progovaraju nisu natprosječno inteligentna. Ali postoji posebna grupa djece osebujnih karakteristika - a to se odnosi i na njihove obitelji - koja progovaraju mnogo kasnije od svojih vršnjaka, ali su u razvoju inteligencije mnogo ispred njih. Takvih je ljudi bilo i u prošlosti, a najpoznatiji je Albert Einstein.

Živimo u svijetu u kojem su postavljene "norme" čak i za bebe. Časopisi i knjige iznose rokove u kojima one trebaju početi sjediti, puzati, hodati i govoriti, pa roditelji nervozno uspoređuju razvoj svoje

djece s tim normama. A kada primijete da njihov mali Johnny ne čini nešto jednako rano kao i susjedova mala Susie, brige se umnožavaju.

Naposljetku, gotovo svi ljudi prohodaju, progovore, nauče koristiti WC, čitati i pisati. Nitko ih nikada neće pitati kada su oni te stvari počeli činiti. Naravno, roditelji male djece s pravom se brinu za njihov razvoj jer su odgovorni za taj mali život koji se odvija pred njihovim očima. Norme nesumnjivo mogu biti korisne za roditelje, pedijatre i ljude koji su uključeni u rad s malom djecom i koji moraju paziti na znakove mogućih problema i opasnosti. Međutim, one ponekad mogu više štetiti nego koristiti jer se temelje na prosjecima, a prosjeci variraju.

Norme mogu poput tamnih oblaka stajati nad glavama roditelja čija su djeca proslavila drugi, treći, možda i četvrti rođendan, a još nisu progovorila. Ako je dijete mentalno retardirano ili gluho, to je tragično, ali roditelji se naposljetku pomire sa situacijom. Ali u sasvim drugačijem položaju su oni roditelji koji slušaju sukobljena mišljenja stručnjaka i razdiru ih proturječni osjećaji i čija su djeca iznimno inteligentna - često zamjetno bistrija od većine vršnjaka - a ipak ne govore.

Ja sam otac takvoga djeteta i prije četiri godine izdao sam prvu studiju o djeci poput njega. (Moj sin je danas kompjuterski programer).

Mnogi su znanstvenici prije mene proučavali djecu koja kasno progovaraju, ali nijedan se nije usredotočio na *izuzetno bistru* djecu koja godinama zaostaju za normama. Nije se znalo koliko je ljudi, osim Einsteina, imalo te karakteristike, pa sam se iznenadio kada sam otkrio njihov broj, poznatih i nepoznatih, u svim sferama života.

Pisali su mi mnogi roditelji koji su pročitali moju knjigu *Djeca koja kasno progovaraju*, zapanjeni onim što se činilo poput stvarnih opisa njihove vlastite djece i obitelji. Jedna je majka napisala da se naježila dok je čitala o karakteristikama koje su se poklapale s onima njenog djeteta i cijele obitelji, a druge su majke opisale kako su plakale čitajući po prvi puta o obilježjima koja su odgovarala njihovoj

zagonetnoj djeci. Broj roditeljskih pisama znatno je premašio brojku od četrdesetšestero djece iz grupe koju sam proučavao.

Sada, četiri godine kasnije, ne samo da je moguće pratiti napredak originalne grupe, nego se možemo i osloniti na nova istraživanja veće skupine djece, koja provodi profesor Stephen M. Camarata s Medicinskog fakulteta Sveučilišta Vanderbilt. Osim što je logoped, specijalist za govorno-jezičnu patologiju rane dobi i autor publikacija na tu temu, profesor Camarata je također otac djeteta koje je kasno progovorilo, a i sam je imao tri i pol godine kada je počeo govoriti.

Prije nego što ću razložiti karakteristike koje smo otkrili u obje grupe i opisati kako su se dalje razvijala djeca iz izvorne grupe, moram nužno upozoriti roditelje da nisu sva djeca koja kasno progovaraju poput djece iz naših istraživanja. Lažna nada može biti jednako okrutna kao i nepotreban očaj. Razlozi zbog kojih djeca kasno progovaraju mogu biti različiti. Neka djeca imaju oštećenje slušnog sustava, fiziološka oštećenja jezika, nepca ili nečeg drugog. Neka su autistična. Razina mentalnih sposobnosti djece koja kasno progovaraju proteže se od teške retardacije do natprosječne inteligencije. Među osobama koje su kasno progovorile ima dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju i fiziku.

Mnoga istraživanja djece koja kasno progovaraju uspoređivala su ovu vrlo heterogenu grupu djece s "normalnom" djecom i otkrila su kako, u prosjeku, djeca koja kasno progovaraju uglavnom donekle zaostaju u intelektualnim sposobnostima i često imaju druge trajne poteškoće. Ipak, kada ta istraživanja dijele ovu raznoliku grupu na (1) one koji ne govore i ne razumiju izgovoreno i (2) one koji jasno razumiju kad im se obraća, ali ne govore, ovi drugi su obično mnogo uspješniji i najvjerojatnije se razvijaju normalno.¹ Profesor Camarata i ja smo se prvi usko usmjerili na djecu zakašnjelog govornog razvoja čija inteligencija nije samo normalna, već i iznad normalnog. S proučavanjima smo krenuli prije samo pet godina, a već imamo dva istraživanja i dvije grupe djece koje međusobno uspoređujemo.

Što znamo o njima i njihovim obiteljima?

OBITELJSKE CRTE

Obitelji djece iz naših grupa su vrlo netipične. Bliski rođaci velike većine te djece bave se visoko analitičkim zanimanjima, oni su inženjeri, znanstvenici i matematičari. U prosjeku, djeca iz obiju grupa imaju više rođaka koji sviraju glazbene instrumente, a neki su i profesionalni glazbenici. To ne znači poneki glazbenik ili poneki inženjer. Obično se više djetetovih rođaka bavi tim zanimanjima. U mojoj je grupi prosjek bio četvero, a opseg je varirao od jednog djeteta koje nije imalo nijednog rođaka u analitičkim zanimanjima, do tri djeteta koja su imala devetero takvih rođaka.

Ovo saznanje utoliko je značajnije jer sam u upitnik pod kategoriju "najbliža rodbina" uvrstio samo roditelje, bake i djedove, ujake, stričeve i tetke. Nisam uvrstio čak ni braću i sestre ili bratiće i sestrične u prvom koljenu. Profesor Camarata je u svom upitniku koristio sličnu ograničenu definiciju najbliže rodbine, ali je u tu kategoriju uvrstio braću i sestre.

Nalazi istraživanja 43 biološke obitelji iz moje grupe i 232 biološke obitelji koje su se uključile u grupu profesora Camarate tijekom prve dvije godine bili su slični. Moja se grupa u početku formirala radi međusobne podrške, a ne u istraživačke svrhe, ali u razdoblju objavljivanja rezultata istraživanja u knjizi *Djeca koja kasno progovaraju* već je narasla na 55 članova. 44 obitelji popunile su upitnike, a u njima bilo je 46 djece koja su kasno progovorila jer su dvije obitelji imale po dva takva djeteta. Jedno je dijete bilo usvojeno i njegova biološka obitelj nije bila poznata, pa su u istraživanju sudjelovale ukupno 43 obitelji. U istraživanju profesora Camarate sudjelovalo je 235 obitelji. 232 su bile biološke, dvije obitelji su posvojile dijete koje je kasno progovorilo, a jedno je bio začeto spermom nepoznatog donatora. Nakon dvije godine istraživanja u njegovoj je grupi sudjelovalo 239-ero djece, a 236-ero bila su biološka djeca svojih roditelja.

Grupa profesora Camarate nije bila samo puno veća, nego je i brže rasla, i nastavila je rasti nakon što sam ja zatvorio učlanjenje u svoju grupu. Profesor Camarata me je u srpnju 2000. godine velikodušno opskrbio podacima o obiteljima koje su se pridružile njegovoj grupi tijekom prve dvije godine istraživanja, pa smo tako mogli usporediti rezultate.

Analitička zanimanja

U obiteljima djece iz obje grupe najviše nas je dojmio vrlo netipični - visoko analitički - izbor zanimanja. 74 posto obitelji iz moje grupe čija su djeca bila biološka djeca svojih roditelja i 70 posto takvih obitelji iz grupe profesora Camarate bile su u tijesnim rodbinskim vezama barem s jednim inženjerom, znanstvenikom ili matematičarom. Inženjeri su bili u bliskom rodu sa 60 posto djece iz moje grupe i 59 posto djece iz grupe profesora Camarate.

U obiteljima su bila zastupljena i druga zanimanja za koja je bila potrebna visoka stručna sprema analitičkog smjera. Tablica pokazuje koliko je posto djece, koja su bila biološka djeca svojih roditelja, imalo rođake s analitičkim zanimanjima:

	IZVORNA GRUPA	CAMARATINA GRUPA
Ekonomisti	53%	38%
Informatičari	35%	44%
Inženjeri	60%	59%
Matematičari	5%	17%
Liječnici	12%	19%
Piloti	14%	13%
Znanstvenici	20%	18%
Druga analitička zanimanja	5% *	20%
NAJMANJE JEDNO OD NAVEDENIH ZANIMANJA	86%	89%
DVA ILI VIŠE OD NAVEDENIH ZANIMANJA	65%	70%

* dva ekonomista

Koliko su ovakve obitelji neuobičajene? Mi smo ih željeli usporediti s obiteljima s jednakim brojem članova, iste dobi, istih socijalnih i ekonomskih prilika u općoj populaciji, ali smo zaključili kako to nije izvedivo, a i nepotrebno. Znamo da tri petine djece u općoj populaciji ne mogu imati za bliske rođake inženjere, jednostavno zato što ne postoji dovoljno inženjera u zemlji. Slično je i u ostalim djelatnostima. Obitelji u kojima se rodila djeca iz obje grupe krajnje su neobične. Prema broju najbližih rođaka koji su zaposleni u analitičkim djelatnostima, zaključili smo kako u obiteljima postoji očita sklonost prema matematičkim i drugim analitičkim sposobnostima.

Tako visok postotak članova obitelji s analitičkim zanimanjima krajnje je neobičan, ne samo u usporedbi s populacijom u cjelini, nego i općenito među djecom koja kasno progovaraju. Englesko istraživanje djece s zaostajanjem u jezičnom razvoju pokazalo je kako su samo 2 posto očeva te djece inženjeri.² Za usporedbu, 20 posto očeva djece iz moje grupe i 22 posto očeva djece iz grupe profesora Camarate su inženjeri. Zakašnjenje u razvoju govora nije jedino obilježje djece s Einsteinovim sindromom. Oni i njihove obitelji posjeduju cijeli niz netipičnih karakteristika, što će postati jasnije pri pregledu podataka.

Tako visoka koncentracija inženjera u tim obiteljima bila bi već sama po sebi dovoljno zadivljujuća kad bi to bilo jedino visoko analitičko zanimanje među rođacima ove djece. Ali kada se dodaju druga zanimanja, poput matematičara, znanstvenika, informatičara, pilota, ekonomista i računovođa, u 37 od ukupno 43 biološke obitelji iz moje grupe dijete je imalo najmanje jednog člana uske obitelji s nekim od tih zanimanja, a većina njih je imala više.³ Isti opći uzorak je otkrio i Stephen Camarata u svojoj grupi, gdje je u 210 od ukupno 232 biološke obitelji bio barem po jedan djetetov bliski rođak s analitičkim zanimanjem.

Glazba

Tri četvrtine djece u mojoj grupi koja su bila biološka djeca svojih roditelja imala su najmanje jednog bliskog rođaka koji je svirao glazbeni instrument, a u 57 posto obitelji takve djece glazbenici su bili *mnogobrojni*. Najmanje je jedan od roditelja u preko polovice ovih obitelji svirao glazbeni instrument, a 26 posto djece je u najbližoj rodbini imalo profesionalne glazbenike.

U Camaratinoj grupi, 78 posto djece koja su bila biološka djeca svojih roditelja imalo je najmanje jednog bliskog rođaka koji je svirao glazbeni instrument, a 66 posto je bilo u bliskom rodu s nekoliko glazbenika. 28 posto djece koja su bila biološka djeca svojih roditelja u njegovoj grupi imalo je u obitelji i među najbližom rodbinom profesionalnog glazbenika. Ponavljam, postotak glazbenika u ovim obiteljima krajnje je neobičan, osobito postotak profesionalnih glazbenika. To još više podržava predodžbu o ljudima s neuobičajenim - vjerojatno nasljednim - specijaliziranim sposobnostima.

Samo 3 od 43 biološke obitelji nisu imale nikoga od najbliže rodbine u analitičkim i glazbenim djelatnostima. Većina ih je u bliskom rodu s više ljudi u tim područjima. U Camaratinoj grupi, samo 4 posto obitelji (12 od 232) nije imalo nikoga od članova obitelji u nijednom od tih područja. To baš i nije mnogo manje od mojih 7 posto. Devetero od desetero djece u njegovoj grupi (91 posto) bilo je u bliskom rodu s dvoje ili više ljudi koji su bili zaposleni u jednoj od ove dvije djelatnosti, a četvero od petero (83 posto) imalo je čak troje ili više bliskih rođaka u istim djelatnostima.

Stupanj obrazovanja

Roditelji djece u našim grupama natprosječno su obrazovani. Gotovo troje od petero (59 posto) roditelja u mojoj grupi diplomirali su na četverogodišnjem fakultetu, uključujući 27 posto onih s postdiplomskim studijem. U Camaratinoj grupi, brojke su iznosile 71

postu roditelja s četverogodišnjim fakultetom, uključujući 26 posto onih koji su završili postdiplomski studij.

Ovi podaci nisu tako jaki dokazi natprosječnih nasljednih mentalnih sposobnosti kao što su podaci o analitičkim i glazbenim zanimanjima jer školovanje ovisi o mnogim financijskim i socijalnim čimbenicima, ali se slažu s ostalim obilježjima netipičnih obitelji.

Rodaci koji su kasno progovorili

Je li bilo drugih osoba koje su kasno progovorile među bliskim rođacima djece iz grupa koje smo proučavali? 26 posto djece iz moje grupe imalo je bliske rođake koji su kasno progovorili, a u Camaratinoj grupi taj je postotak iznosio čak 48 posto. Međutim, većina roditelja djece iz naših grupa, kao i mnogi drugi roditelji inteligentnih kasnih govornika s kojima sam se čuo, a koji se nisu priključili grupama, nisu imali rođake s djetetom takvih obilježja.

Mnogi roditelji tvrdili su kako nikad nisu vidjeli ni čuli za dijete kao što je njihovo. To je doprinijelo osjećaju krajnje izolacije i zbunjenosti koju često izražavaju roditelji iznimno bistre djece koja kasno progovaraju. Oni roditelji koji su ipak imali rođake čije je dijete kasno progovorilo, posebno ako je to dijete uspjelo prebroditi teškoće, tvrdili su da im je to davalo nadu, čak i kad bi "stručnjaci" njihovom djetetu davale loše prognoze.

KARAKTERISTIKE DJECE

Kakve smo karakteristike otkrili među samom djecom? Djeca u našim grupama razlikuju se od ostale djece u omjeru spolova, sposobnostima i socijalnim karakteristikama. Sada ne promatramo obitelji nego pojedince, pa ćemo pobrojiti svu djecu: 46-ero u mojoj grupi i 239-ero u grupi profesora Camarate - ne osvrćući se na to jesu li ona biološka djeca svojih roditelja.

Omjer spolova

Prevladavajuća većina djece koja su kasno progovorila iz moje i Camaratine grupe su dječaci. Dječaci čine 87 posto djece iz moje izvorne grupe od 55-ro djece, koju sam počeo okupljati 1993. godine. Od 46-ero proučavane djece, 89 posto su bili dječaci. U grupi profesora Camarate, od 236-ero djece koja su bila biološka djeca svojih roditelja, 85 posto su bili dječaci, a isti postotak dječaka je na ukupnom uzorku od 239-ero djece. Ipak, one malobrojne djevojčice u našim grupama posjeduju iste osobne i obiteljske karakteristike kao i dječaci. Primjerice, pet od sedam djevojčica u mojoj grupi imale su u najbližoj rodbini barem jednog inženjera i barem jednog rođaka koji je svirao neko glazbalo. Svaka djevojčica bila je biološko dijete svojih roditelja. U Camaratinoj grupi, 24 od 36 djevojčica, biološke djece svojih roditelja, imale su bliskog rođaka inženjera, a 31 djevojčica imala je bar jednog bliskog rođaka koji je svirao neko glazbalo.

Ponašanje djevojčica je jako slično ponašanju dječaka, pa podatke o njima, osim jedne iznimke, nismo iznosili odvojeno. Naprimjer, 75 posto djevojčica i 77 posto dječaka u grupi profesora Camarate voli konstruirati predmete. (Ovo pitanje nije bilo postavljeno u mojem upitniku).

Mentalne sposobnosti

Djeca iz obje grupe pokazuju istu sklonost za visoko analitičke sposobnosti kao i njihovi rođaci. Uglavnom se ističu u slaganju puzzli, i to prije no što prohodaju kako treba, a puzzle su dizajnirane za mnogo stariju djecu ili odrasle. Poezija, umjetnost ili društvene vještine rijetko kad su bili među interesima ili postignućima bilo ove djece, bilo odraslih.

Roditelji iz naših grupa, uglavnom nisu vodili djecu na formalno testiranje inteligencije unatoč kašnjenju u govoru. Možda zato jer su vidjeli dovoljno znakova njihovih mentalnih sposobnosti da na to područje nisu sumnjali. Roditelje i stručnjake zbunjivala je upravo

oprečnost između djetetovog intelektualnog napretka i kašnjenja u razvoju govora.

Zamolili smo roditelje u obje grupe da sposobnosti svoje djece za rješavanje puzzli procijene prosječnima, ispodprosječnima ili iznimno dobrima. Evo odgovora:

	IZVORNA GRUPA	CAMARATINA GRUPA
Iznimno dobre	67%	46%
Prosječne	15%	37%
Ispod prosjeka	11%	8%
Neprimijećeno	7%	7%

Većina djece svrstana je u kategoriju iznad prosjeka i premda u Camaratinoj grupi ta kategorija nije toliko zastupljena, ipak u nju ulazi najveći broj djece. Samo ih je 8 posto "ispod prosjeka", a u mojoj grupi 11 posto. Ne možemo odbaciti ove procjene smatrajući ih samo roditeljskim ushitima jer je samo manjina ovih istih roditelja ocijenila fizičke sposobnosti svoje djece natprosječnima - 35 posto roditelja u mojoj grupi i 37 posto u grupi profesora Camarate - a u obadvije grupe apsolutna većina roditelja ocijenila je da su socijalne sposobnosti njihove djece ispodprosječne ili daleko ispod prosjeka.

Pamćenje je jedan od pokazatelja mentalnih sposobnosti. Postoci u sposobnostima pamćenja opet su bili veliki:

	IZVORNA GRUPA	CAMARATINA GRUPA
Izvršno	59%	52%
Iznad prosjeka	42%	33%
Prosječno	nema	13%
Ispod prosjeka	nema	1%
Vrlo loše	nema	7%

Ukratko, rezultati proučavanja pokazuju da roditeljske procjene sposobnosti pamćenja teže gornjem ekstremu. Roditelji su u mojim upitnicima dodavali izjave poput "jednostavno nevjerojatno" ili, kao u